

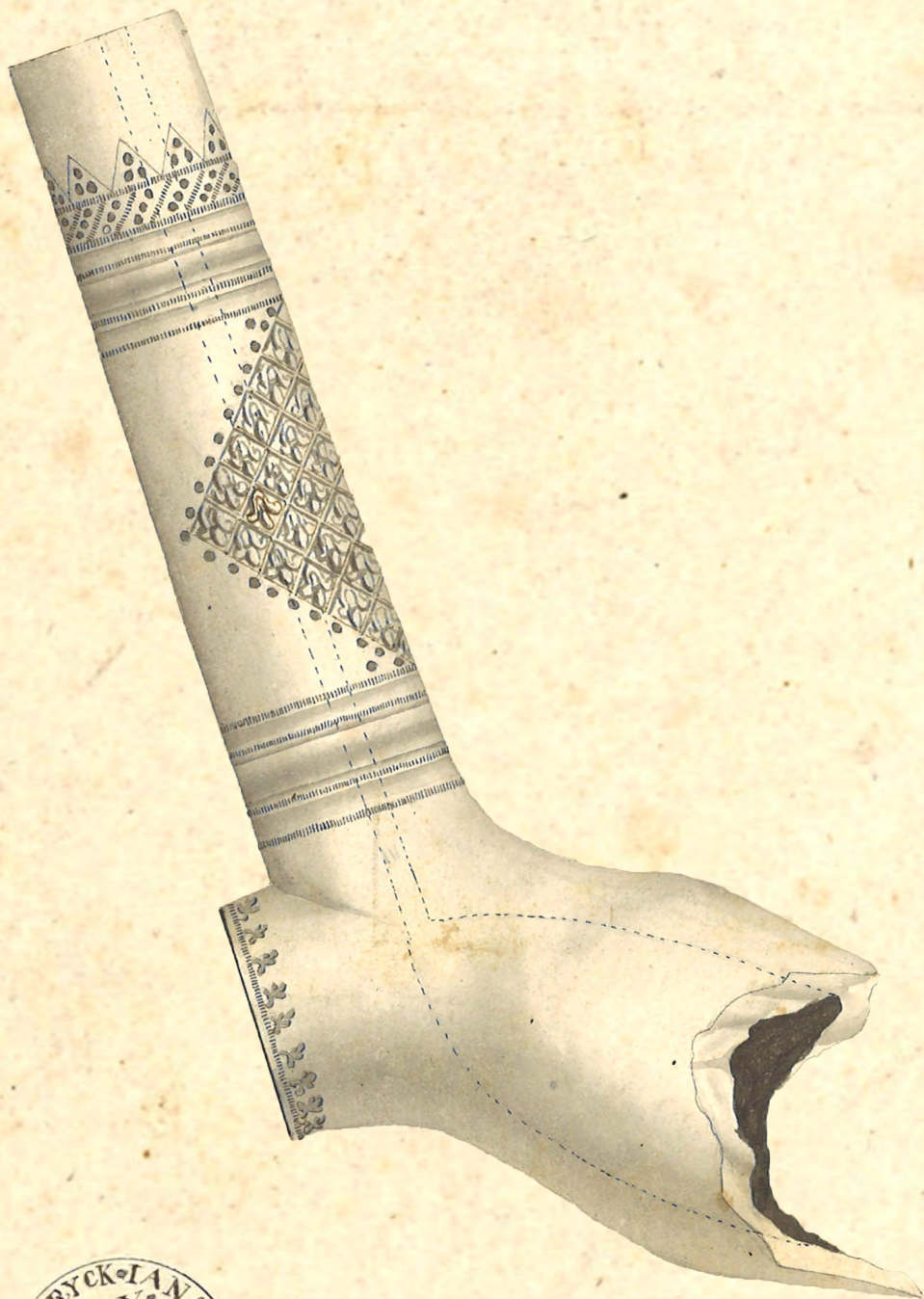
PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2019

Redactie:
Bert van der Lingen
Ewout Korpershoek

*Aftekening naar de natuurlijke grootte van eenen
Heenen-pijp, gevonden op den 16 Augustus 1821 in de
Alkmaarder Vaart of Regende Perceel van de Grootte
Kanaalwerken, op de diepte van 13 voet onder A.*

JAARBOEK 2019

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen

Jaarboek 2019

Redactie: Bert van der Lingen en Ewout Korpershoek

Uitgave: Stichting PKN, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl

Redactie: Bert van der Lingen
English summaries: Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)
Lay-out: Ewout Korpershoek

Druk: DPN Weurt

Voorzijde omslag: Tekening van de presentatiepijp gevonden in de Alkmaarder Vaart in 1821.
Collectie Museum Gouda, inv.nr. 52.167.

Achterzijde omslag: Pijp met een omgekeerd afgebeelde man met baard in een lange jas. Collectie Ruud Stam, foto Bert van der Lingen.

ISBN: 978-90-830114-0-0

© PKN. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud

Voorwoord	7
Van Alkmaarder Vaart naar Rijksmuseum. Een presentatiepijp uit 1661 opnieuw boven water Bert van der Lingen	9
Een vroeg zeventiende eeuwse presentatiepijp met gestempelde bloemmotieven Bert van der Lingen	19
Een pijpje roken in het mooiste kamp ter wereld. De kleipijpen van Camp d'Utrecht, Austerlitz (gemeente Zeist), 1804-1808 Jos Bazelmans en Michiel Purmer	23
Twee vondstgroepen van kleipijpen uit Middelburg Bert van der Lingen	37
Een maçonnieke sigarenpijp uit de 18e eeuw Bert van der Lingen en Ruud Stam	49
Een bijzondere groep pijpen. Meer vragen dan antwoorden Ruud Stam	55
Les Fleurs animees, een pijp met een verhaal Arthur van Esveld	61
Franse kleipijpen met vonkenvangers en deksels Arthur van Esveld	67
Kleipijpen van Jacobs Arijsz. Danens en het Tabakscollege van koning Frederik Willem I van Pruisen in kasteel Königs Wusterhausen Bert van der Lingen	77
Frederik de Grote (Frederik II) van Pruisen, zijn invoerbepalingen op Hollandse pijpen en een bijzondere pijp met een portret Ruud Stam	87
Bordollo pijpen met spreuken en verwijzingen voor de Nederlandse markt Jan van Oostveen en Ruud Stam	93
Weckmänner Ruud Stam	101
Tweede aanvulling op 'Miniatuur pijpenrekjes van aardewerk uit de 20e eeuw' Ruud Stam	119
De gildekist van het Goudse pijpenmakersgilde Bert van der Lingen	125
Botters en afwerksetjes van tremsters Bert van der Lingen	131
Een uit vroom hout gesneden tabakspot Ruud Stam	141
English summaries	145

Voorwoord

Dank zij de inzet van enthousiaste vrijwilligers, donateurs en auteurs kan ook dit jaar weer een fraai full colour jaarboek verschijnen met bijzondere en opvallende Nederlandse bodemvondsten. Speciale dank gaat ook uit naar diverse privé personen en musea die materiaal beschikbaar hebben gesteld voor onderzoek en publicatie. Naast bodemvondsten hebben we dit jaar ook weer diverse artikelen over de pijpenindustrie in de ons omringende landen en historische voorwerpen die te maken hebben met de fabricage en het gebruik van pijp en tabak.

Het jaarboek begint met vondsten uit Nederlandse bodem, waaronder een tweetal **bijzondere presentatiepijpen**. De eerste komt uit de vroege 17e eeuw en de tweede is een uniek exemplaar uit 1661, die teruggevonden is in het Rijksmuseum en nu gepresenteerd wordt met een 19e eeuwse tekening van deze pijp. Verder worden de **kleipijpen van het militaire Camp d'Utrecht (Austerlitz)** besproken en vergeleken met het eerder in ons jaarboek verschenen materiaal van het Kamp bij Oirschot. Twee oude vondstgroepen van **kleipijpen uit Middelburg** geven enig inzicht in de daar gebruikte kleipijpen en hun herkomst.

Complete kleipijpen komen eveneens aan bod, waaronder een **unieke sigarenpijp** uit de tweede helft van de 18e eeuw met symbolen van de vrijmetselarij en een groep **bijzondere kleipijpen** met een mogelijk Franse, Belgische of Nederlandse afkomst. Ook uit Frankrijk komt de fraai versierde **Gambierpijp 'Les Fleurs animées'** en een groep **kleipijpen met vonkenvangers en deksels**.

In Duitsland zijn bij kasteel Königs Wusterhausen van **koning Frederik Willem I van Pruisen**, 18e eeuwse pijpen van **Jacob Arijsz. Danens** uit Gouda gevonden. Ook het bekende **Tabakscollege** van de koning komt in dit artikel aan bod. Zijn zoon **Frederik II van Pruisen** had grote invloed op de export van Goudse pijpen. Door **invoerbepalingen op Hollandse pijpen** steunde en beschermde hij de eigen pijpenfabrieken.

Aan het eind van de 19e eeuw worden in Duitsland bij **Bordollo** gietpijpen **met spreuken** voor de Nederlandse markt gemaakt en mogelijk verschijnen in Duitsland dan ook de **Weckmänner**, koeken met kleipijpen die tussen Sint Maarten en Sint Nicolaas worden verkocht.

Voor het eerst wordt ook de fraai beschilderde **kist van het Goudse pijpenmakersgilde** in Museum Gouda in detail getoond en verder wordt nog een bijzondere collectie bidders en **afwerksetjes van tremsters** uit de Goedewaagen fabriek afgebeeld en besproken. Als laatste komen tabacologische voorwerpen aan bod in een tweede aanvulling op **miniatuur pijpenrekjes** uit de 20e eeuw en een bijdrage over een **tabakspot** gemaakt van het hout van een afgebroken preekstoel uit de 17e eeuw.

Wij wensen u veel lees- en kijkplezier in het Jaarboek 2019 van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'.

Bert van der Lingen

Les Fleurs animées, een pijp met een verhaal

Arthur van Esveld

Naar aanleiding van de aankoop van een Gambierpijp met een bijzondere decoratie begint een zoektocht om meer over het ontwerp te weten te komen. De pijp is genummerd met vormnummer 718, getiteld 'Fleurs Animées' en is in geen van de bekende catalogi afgebeeld. Ook is deze pijp niet opgenomen in de 'nomenclatures' of modellenlijsten, maar staat wel in de inventarisatielijst uit 1858. In dit handgeschreven document worden de voorraden pijpen met hun vormnummers genoemd welke op dat moment aanwezig zijn in het depot op de Rue de l'Arbre-Sec 20 in Parijs. Het feit dat deze pijp in latere catalogi niet meer vermeld wordt toont aan dat hij kort in omloop is geweest.

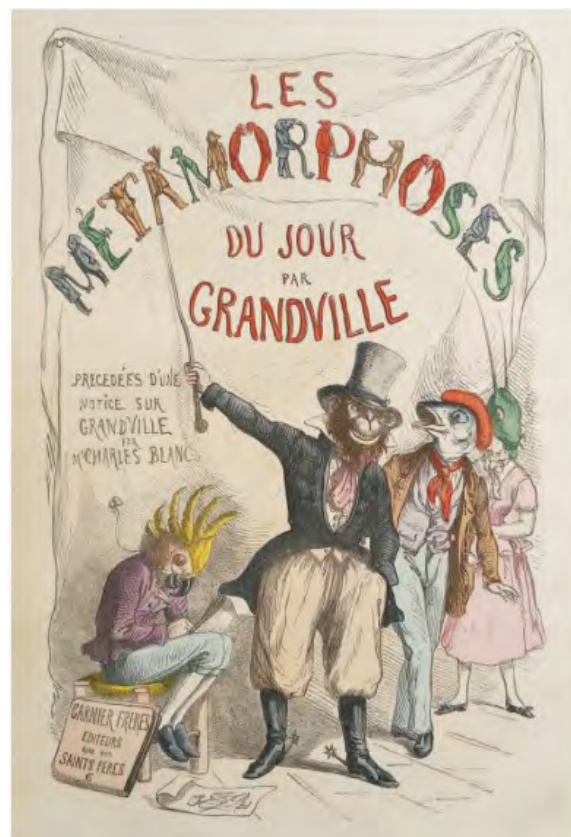

Afb. 1. Portret van Grandville door Émile Lassalle (1840). Bron: Wikipedia.

Beschrijving van de pijp

Het gaat om een pijp met oplopende steel en een manchete. De staande ketel is gevat in gestreepte bladeren en loopt aan de bovenrand iets uit. Op de ketel zijn drie staande vrouwenfiguren afgebeeld die bloemen in hun kleding en haren dragen. Tussen deze figuren zien we een vlinder en een libelle. Op de onderzijde van de ketel is een kikker afgebeeld en daarboven, doorlopend aan de onderzijde van de steel, een grote kever. De ondergrond tussen de decoraties op de ketel en de steel is voorzien van een gestippeld fond. Op de rand van het manchete aan de rechterzijde staat in reliëf GAMBIER en aan de linkerzijde A PARIS 718. De naam van deze pijp verwijst naar een boek van Jean Ignace Isidore Gérard Grandville.

Grandville (1803-1847) wordt geboren in Nancy in een artistiek en theateraal gezin. De naam Grandville is de professionele artiestennaam van zijn grootouders.¹ Hij krijgt zijn eerste tekenlessen van zijn vader, een schilder van miniaturen. Op zijn eenentwintigste verhuist hij naar Parijs en publiceert kort daarna een verzameling lithografieën met de titel *Les Tribulations de la petite Propriété*, gevolgd door *Les Plaisirs de tout âge* en *La Sibylle des salons* (1827). Hij verwerft voor het eerst grotere bekendheid met zijn werk *Les Métamorphoses du jour* uit 1828, een serie van zeventig scènes waarin menselijke figuren met het hoofd van een dier een kome-

Afb. 2. *Les Métamorphoses du jour* (1828). Bron: Wikipedia.

Afb. 3. L'âne coquet, Gambier nr.659. Foto en collectie auteur.

die spelen. Deze stijl gebruikt hij daarna vaker zoals in *Scènes de la vie privée et publique des animaux*, waarvan de illustraties later worden gebruikt op tarotkaarten.

Deze surrealistische stijl om mensen af te beelden als dieren is een bron van inspiratie die we in de ontwerpen van Gambier terugzien bij onder andere 'l'Âne coquet' (de kokette ezel), een steelpijp met vormnummer 659 (afb. 3) waarop het hoofd van een ezel met een hoedje is afgebeeld. Met dit ontwerp wordt de spot gedreven met de fatterige burgerij uit het midden van de 19e eeuw (afb. 4).

Door zijn succes met dit werk wordt hij een veelgevraagd tekenaar voor verschillende, vaak satirische, bladen zoals *La Silhouette*, *L'Artiste*, *La Caricature* en *Le Charivari*. Zijn politieke karikaturen krijgen door hun bijzondere satirische humor grote populariteit. Als de regering in 1835 politieke karikaturen verbiedt gaat Grandville zich vooral toeleggen op het maken van boekillustraties. Hij levert illustraties voor bekende werken zoals de liederen van Béranger, de fabels van La Fontaine, *Don Quixote*, *Gulliver's Travels* en *Robinson Crusoe*. Daarnaast geeft hij verschillende lithografische collecties uit, waaronder *La Vie privée et publique des animaux*, *Les Cent Proverbes*, *Un Autre Monde* en *Les Fleurs animées*.

De ontwerpen van Grandville staan vaak bekend als onnatuurlijk en absurd maar weten tegelijkertijd op scherpe wijze de karakters weer te geven. Hij sterft op

Afb. 4. Prent van J.J. Grandville uit *les Fleurs animées*, 1847.

17 maart 1847 en ligt begraven op de begraafplaats van Saint-Mandé, net buiten Parijs.

Les Fleurs animées (1847)

Dit bijzondere werk van Grandville verschijnt in zijn laatste levensjaar. Dit boek staat vol met prachtige, gekleurde prenten van onder andere vrouwenfiguren die half mens, half bloem zijn. Het beschrijft in verhalen en gedichten de personificaties van bloemen als bewoners van het Paleis van de bloemenfeeën, die naar de aarde gaan om te oordelen over de bewondering die ze opwekken en over de krachten die ze daaruit kunnen putten. Elke bloemvrouw wordt fraai neergezet met gekleurde litho's van Grandville en is vergezeld van grappige, satirische en soms droevige verhalen die zijn geschreven door Alphonse Karr en Taxile Delord.

Alphonse Karr (1808-1890) wordt in 1839 redacteur van *Le Figaro* en tevens begint hij een tijdschrift, *Les Guêpes*, met een scherp satirische toon, een publicatie die hem de reputatie van een enigszins bittere humorist geeft.² In 1848 richt hij *Le Journal* op en in 1855 gaat Karr naar Nice, waar hij zich richt op zijn voorkeur voor de sierteelt. Hij geeft zijn naam aan meerdere nieuwe Dahlia-variëteiten en ook is hij betrokken bij de start van de handel in snijbloemen aan de Franse Riviéra. Karr is ook een toegewijd visser en in *Les Soirées de Sainte-Adresse* (1853) en *Au bord de la mer* (1860) maakt hij gebruik van zijn kennis op dit vlak. Zijn memoires worden gepubliceerd in 1879-1880 in *Livre de bord*. Hij sterft in Saint-Raphaël (Var).

Afb. 5. Chevrefeuille (kamperfoelie) uit Les Fleurs animées.

Afb. 6. Chevrefeuille op de rechterzijde van de pijp.

Afb. 7. Voorzijde met 'Coquelicot' (papaver).

Afb. 8. Linkerzijde met 'Bleuet' (korenbloem).

Afb. 9. 'Bleuet et Coquelicot' (korenbloem en papaver) uit *Les Fleurs animées*.

De journalist en politicus Taxile Delord (1815-1877) is redacteur van het satirische blad *Charivari* en lid van het Europees Parlement tussen 1871 en 1876.³ Hij schrijft de meer stichtelijke verhalen in *Les Fleurs Animées*. In een herdruk van dit boek uit 1867 zijn verhalen toegevoegd uit *Le comte Foelix*. Achter het pseudoniem van graaf Foelix schuilt Louis François de Raban (1795-1870). In *Les Fleurs Animées* levert hij een bijdrage in de hoofdstukken *Botanique et d'Horticulture des Dames*.

Op de rechterzijde van de pijp zien we een staande vrouw met over elkaar geslagen armen en rondom haar armen en hoofd bloeiende bloemen. Deze bloemenvrouw symboliseert de kamperfoelie of 'Chevrefeuille' uit het hoofdstuk *Chevrette la Chevrrière* ('geitenhoedster'). Op de prent is te zien hoe de kamperfoelievrouw de geit de trap op begeleidt door hem te laten eten van haar bloemen.

Op de linkerzijde zien we de personificatie van de korenbloem (afb. 8) en op de voorzijde van de ketel de papaver (afb. 7). Deze twee bloemenvrouwen 'Bleuet et Coquelicot' worden beschreven in het hoofdstuk *d'une Bergère Blonde, d'une bergère brune et d'une reine de*

Afb. 10. Onderzijde van de pijp met een kikker en kever.

France. Beide vrouwen zijn, net als de kamperfoelie, afgebeeld met de armen over elkaar geslagen en bloembladeren in het haar en op de kleding. Op de prent uit het boek staan beide vrouwen gezamenlijk afgebeeld met op de voorgrond twee musicerende sprinkhanen (afb. 9).

Op de onderzijde van de ketel zien we een kikker en doorlopend op de steel een kever (afb. 10). Onder de rand van het manchet is de pijp gemerkt met JG. Zoals vermeld wordt dit model alleen genoemd in de inventarisatielijst uit 1858 van het depot in Parijs, in catalogi of begeleidende nomenclatures komt deze pijp niet voor. De vraag blijft waarom deze pijp zo kort in omloop is. Het boek *Les fleurs animees* verschijnt in Grandvilles sterfjaar 1847 en krijgt veel belangstelling. De populariteit van het boek loopt lang door gezien de vele herdrukken die in de loop van de 19e eeuw zijn verschenen. De belangstelling voor een rookpijp met voorstellingen uit het boek is blijkbaar al snel verdwenen, dit ondanks het fraaie en tot de verbeelding sprekende ontwerp dat opgesierd is met zes kleuren emaille.

Een ander hoofdstuk met een fraaie prent uit het boek *Les Fleurs animées* wil ik niet onbesproken laten. Het

beschrijft de ontdekking door Columbus van de tabak, het roken van tabakspijpen en hoe dit gebruik uiteindelijk naar Europa komt. Een fraaie prent toont een wereldbol met een tabaksplant en diverse rokersattributen zoals een vaas met kleipijpen, een karot (bekend als uithangbord bij tabaksverkopers), een waterpijp, een bundel sigaren, een meerschium pijp en een pijp van rood aardewerk. Als begeleidende tekst bij deze prent lezen we: ‘Tabak is de god van de mensheid. Als ooit de droom van de utopisten wordt gerealiseerd, als de naties van Europa uiteindelijk één familie vormen, is het zeker wat het wapenschild zal zijn dat door de nieuwe maatschappij is aangenomen: de tabaksplant die zijn wortels spreid over een wereldkaart, met in alle vier hoeken pijpen, sigaren op een veld van tabakszakken, met een brandende waterpijp’.

De afgebeelde pijpen bevinden zich in de collectie van de auteur.

Noten:

- 1 https://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Ignace_Isidore_G%C3%A9rard_Grandville
- 2 https://fr.wikipedia.org/wiki/Alphonse_Karr
- 3 https://fr.wikipedia.org/wiki/Taxile_Delord

Literatuur:

-Grandville, J. J., 1847. *Les fleurs animées*. Introduction par Alphonse Karr. Texte par Taxile Delord. *Botanique et horticulture des Dames par le Cte Félix*. Paris.

Afb. 11. Prent uit Les Fleurs Animées.

English summaries

Van Alkmaarder Vaart naar Rijksmuseum. Een presentatiepijp uit 1661 opnieuw boven water / From Alkmaarder Vaart to National Museum. A presentation pipe from 1661 reappeared

Bert van der Lingen

In Gouda Museum an interesting archaeological drawing of a large-format 17th century pipe in its actual size is kept. The pipe, dated 1661 in Roman numerals, was found in or around the city of Alkmaar in 1821 during the construction of the North Holland Canal. The drawing was probably made not long after the pipe was found. The fact that a drawing of this pipe was made suggests that it was considered an exceptional object. The whereabouts of the pipe on the drawing was always unknown, but recently it was found in the collection of the Rijksmuseum in Amsterdam. The pipe was probably transferred in 1875 from the National Museum of Antiquities in Leiden to the Rijksmuseum. For the first time since the pipe 'disappeared', the drawing and the pipe can be presented together again. This reveals the drawing to be in slightly less detail than originally thought.

Een vroeg zeventiende eeuwse presentatiepijp met gestempelde bloemmotieven / An early seventeenth century presentation pipe with stamped floral motifs

Bert van der Lingen

A rare and large, early seventeenth century pipe fragment was discovered as a stray find in Amsterdam. The bowl has a remaining length of 6 centimeters but was originally longer. The pipe is not made in a mould but seems to be completely shaped by hand. The bowl form is based on a pipe from the period 1600-1630 and although the bowl looks very voluminous, the amount of tobacco in the pipe is the same as that of a standard pipe from that period. During the production process, the rear was slightly flattened in the middle (Fig. 7). This was most likely done to allow the pipe to rest whilst smoking

Een pijpje roken in het mooiste kamp ter wereld. De kleipijpen van het Camp d'Utrecht, Austerlitz (gemeente Zeist), 1804-1808 / Smoking a pipe in the most beautiful camp in the world. The clay pipes of the Camp d'Utrecht, Austerlitz (municipality of Zeist), 1804-1808

Jos Bazelmans en Michiel Purmer

Auguste de Marmont, called it 'The most beautiful camp in the world', the army camp that he had established in 1804 near the current village of Austerlitz. An estimated 18,000 soldiers camped there during the summers of 1804 and 1805. Marmont had been appointed by Napoleon as commander of the combined

French-Batavian forces in the Republic. He became one of the most powerful men in the Batavian Republic and he could more or less dictate the actions of the Batavian government. A small part of the camp was recently excavated. The excavations were carried out in the years 2017-2019. During the various excavation campaigns, many hundreds of fragments of clay pipes were found, including many stem fragments. In this article only the 328 clay pipe bowls with a heel are discussed

Twee vondstgroepen van kleipijpen uit Middelburg / Two groups of clay pipes from Middelburg

Bert van der Lingen

Little is known about the pipe industry in the province of Zeeland and the tobacco pipes that were sent elsewhere from the Netherlands to this province for use and trade. This article deals with two small groups of 17th century clay pipes that are found in the city of Middelburg. Although these pipes have not been found in an archaeological context, it is worthwhile to report briefly on the models, qualities and marks, due to the scarce information on this part of The Netherlands. The majority of the marked pipes consists of well-known models from Gouda and Gorinchem in the province of South Holland. A small number of pipes come from Bergen op Zoom in the province of North Brabant and a few pipes appear to be from Rotterdam and Leiden (South Holland). In Zeeland, pipes with large-sized bowls are also regularly found and seem to be intended specifically for the Zeeland market. Remarkably, these pipes were not found in the two groups discussed here.

Een maçonnieke sigarenpijp uit de 18e eeuw / A Masonic cigar pipe from the 18th century

Bert van der Lingen en Ruud Stam

Recently a very rare tubular cigar pipe from the second half of the 18th century was discovered in an old English collection. So far only seven other pipes with this form have been described and all of them have a similar maker's mark - the crowned 73 made by Gouda pipe maker Arij van Houten or his son Andries. The Van Houtens worked in the years 1745-1802. Smoking cigars occurred only rarely in The Netherlands in this period but increased rapidly in the 19th century. The pipe is decorated with symbols of freemasonry on the side where the cigar was inserted. Unfortunately, the pipe is not marked. It appears that the pipe mould originally had a different decoration or even a maker's mark which at a certain moment was changed. Possibly it came from an old freemasonry lodge and has been preserved there for centuries.

Een bijzondere groep pijpen. Meer vragen dan antwoorden / A special group of pipes. More questions than answers

Ruud Stam

This article describes a small group of unmarked, complete figural clay pipes from an unknown production centre and similar pipes from stray finds in Gouda. The pipes are dated 1880-1900. The complete pipes have certain things in common that might indicate they are from the same manufacturer or from the same production area. One group has a red painted band around the stem and another group has a black band. Another peculiarity is that some of the mouthpieces are cut diagonally while others are cut straight. The provenance of some of these pipes is questionable. Although they first appear to be from France or Belgium it is very well possible that they were made in Gouda in pipe moulds that originated in France or Belgium. Another possibility is that they originate from the Trumm-Bergmans company in Weert.

Les Fleurs animées, een pijp met een verhaal / Les Fleurs animées, a pipe with a story

Arthur van Esveld

'Les Fleurs animées' is a Gambier pipe with three standing female figures wearing flowers in their clothes and hair. Between these figures we see a butterfly and a dragonfly. At the underside a frog and a large beetle are depicted. The name of this pipe refers to a book (from 1847) by the French caricaturist Jean Ignace Isidore Gérard Grandville which contains beautiful, colored prints of, among others, female figures that are half human, half flower. The stories and poems, written by Alphonse Karr en Taxile Delord, describes the personifications of flowers as residents of the Palace of the Flower Fairies. This pipe is only mentioned in the inventory list from 1858 of the Paris Gambier exhibition and does not appear in catalogs or accompanying nomenclatures. The interest in this pipe with representations from the book apparently soon disappeared, despite the beautiful and appealing design with six colors of enamel.

Franse kleipijpen met vonkenvangers en deksels / French clay pipes with spark catchers and lids

Arthur van Esveld

Over the centuries, pipes have been fitted with a lid. The main function of this was to prevent glowing tobacco particles from falling out of the pipe while smoking. Most spark catchers are made from braided copper or iron wire. In some European countries we also see the use of beautiful silver lids on porcelain

and meerschaum pipes. In the first half of the 19th century the French clay pipe manufacturers responded to these refinements by providing clay pipes with a lid. These were usually made from pipe clay and formed part of the design. These lids were often provided with a small hole. The lid could be attached to the pipe bowl with an iron wire or chain. Examples are given from the companies of Gisclon, Fiolet, Blanc-Garin and Gambier.

Kleipijpen van Jacob Arijsz. Danens en het Tabakscollege van koning Frederik Willem I van Pruisen in kasteel Königs Wusterhausen / Clay pipes from Jacob Arijsz. Danens and the Tobacco College of King Frederick William I of Prussia in the Königs Wusterhausen castle.

Bert van der Lingen

In the castle Königs Wusterhausen, circa 35 kilometers south of Berlin in the German state of Brandenburg, a small number of finds are exhibited in a display case and include more than twenty fragments of clay pipes. The castle was owned by Frederick William I, King of Prussia and Elector of Brandenburg (1713-1740). He used the castle from August until November as a base for hunting and as a residence. In the evenings he held his famous Tobacco College (Tabakskollegium) where serious political discussion was conducted alongside coarse joke telling, alcohol consumption, and the smoking of tobacco. After the death of Frederick William I in 1740, the castle lost its national importance and was subsequently little visited. The clay pipes have a form that can be dated in the period 1730-1740 and are marked with the Windmill, the mark of Gouda pipe maker Jacob Arijsz Danens (1722-1759). Since there is no coat of Arms of the city of Gouda the pipes are most likely made in or before 1739.

Frederik de Grote (Frederik II) van Pruisen en zijn invoerbepalingen op Hollandse pijpen en een bijzondere pijp met zijn portret / Frederick the Great (Frederick II) of Prussia, his import restrictions on Dutch pipes and a special pipe with his portrait

Ruud Stam

Frederick the Great (1712-1786) was the most famous king of the Hohenzollern family. He was king in East Prussia from 1740, Elector of Prussia and then, from 1772, King of all Prussia. Thanks to the economic and military reforms of his father, Frederick William I, he managed to transform Brandenburg-Prussia into a major European power. Unlike his father and grandfather (Frederick I) who were great lovers of the Dutch pipe, he was a great admirer of snuff. Frederick the Great had a major influence on the export of Gouda pipes. As early as 1742, mercantilist

measures were prepared in Prussia to protect their own pipe industry. In 1754 the pipe factory in Berlin was exempt from tolls and from taxes for the clay. In Silesia the Lubliniec factory was given a monopoly for 20 years and in the same year an import duty of 2.5 florins per gross was introduced. In 1756 an import ban was introduced for the five middle provinces (Kurmark, Magdeburg, Halberstadt, Neumark and Pomerania and Silesia. These bans remained in force until the 19th century. A portrait pipe of Frederick the great was made by the French Dutel firm. The pipe was designed by the French sculptor Robert Osmond.

Bordollo pijpen met spreuken en verwijzingen voor de Nederlandse markt / Bordollo pipes with sayings and proverbs for the Dutch market

Jan van Oostveen and Ruud Stam

Slip cast pipes of Bordollo were already being imported into the Netherlands in large numbers in the last quarter of the 19th century, at a time when Dutch pipe makers produced only moulded pipes. Bordollo made, amongst others, pipes with pictures accompanied with sayings and proverbs that were clearly made for the Dutch market. These pipes form only a small output of the whole production of Bordollo. Most of the pipes in this group have a printed decor in black and white. The subjects of the images are very different. There are pipes with proverbs, pipes with scenes from daily life, monuments and other representations that were popular in the Netherlands. It has been possible to trace the original imagery on which some of the pipes have been based. Remarkably, these pipes were made in Germany with Dutch texts and Dutch representations. On some pipes there are visible errors in the texts.

Weckmänner / Weckmänner

Ruud Stam

They are usually called Weckmänner - bread figures with a fired pipe, which are for sale in Germany in the period from Saint Martin (11 November) to Saint Nicholas (5 December). The origin of this practice is unknown as is when the tradition of adorning the Weckmänner with a pipe first occurred but it was probably as early as the 19th century. In the early 20th century, after the First World War, the production of clay pipes declined dramatically and pipe makers looked for other products to continue their business. They began to produce children's toys, shooting gallery figures, money boxes and pipes for the Weckmänner. In the 20th and 21st centuries, these pipes became a much sought after product. All these pipes are made in the Westerwald and are usually called Nicolauspfeifen.

Tweede aanvulling op ‘Miniatuur pijpenrekjes van aardewerk uit de 20e eeuw’ / Second addition to “Miniature earthenware pipe racks from the 20th-century”

Ruud Stam

Articles about miniature pipe racks appeared in the PKN yearbooks 2016 and 2017. The aim of these articles was to present a comprehensive overview about the known pipe racks. Recently some previously unknown pipe racks have been found and it has been decided to write this supplement. This is especially because two miniature pipe racks from ‘De Porceleyne Fles’ in Delft have been found, the oldest of which can be dated 27 years earlier than the racks made in Gouda or described in the earlier articles. These racks were made in 1891 and 1902. The history of the miniature, pottery pipe racks apparently did not start in Gouda at Ivora, but in Delft. These racks had no souvenir function at that time and were designed as a decorative curiosity.

De gildekist van het Goudse pijpenmakersgilde (1773) / The chest of the Gouda pipe makers guild (1773)

Bert van der Lingen

In the Gouda Museum a painted oak chest of the Gouda pipe maker’s guild is kept. Originally the box stood in the guild room of the ‘Herthuys’ an inn on the Market in Gouda where the board of the pipe maker’s guild held their meetings. Guild papers, accounts and guild letters were kept in it. In the same room hung a wooden board with all the pipe makers’ marks that were in use at that time. The painting dates from 1773 but the chest may be older, since it was most likely painted over during important changes of management. At the front is a painting of the crowned coat of arms of Gouda with two climbing lions and there are three ‘coats of arms’ resembling tools that were used in the pipe makers workshop on either side, accompanied by the names of pipe makers / guild members. The tools on the guild chest are the oldest known paintings of pipe makers tools. They have not been described before. With the exception of the crossed pipes, only finishing tools are shown.

Botters en afwerksetjes van tremsters / Bottering tools and finishing sets

Bert van der Lingen

A bottering tool is a turned object usually made of wood or bone that was used to shape and smoothly finish the rim of a pipe bowl after it came from the pipe mould and had been trimmed. These small tools are usually disc shaped, with a groove to form the rim. They were made in different sizes to fit the size of the bowl and the thicknesses of the rim. The bottering tools presented in this article

are attached to a pipe (fragment) with a string. They hung in the pipe makers workshop and the sets were assembled to ensure that the correct bottering tool was always used with the correct pipe model. Some of the pipes are baked but most are of unbaked clay.

Een uit vroom hout gesneden tabakspot / A tobacco jar carved from sacred wood

Ruud Stam

A tobacco jar made from the wood of a pulpit is very unusual. In 1867 it was decided to demolish and rebuild the church in Farmsum, a small town close to Delfzijl in the norther province of Groningen. The organ, baptismal font, furniture and wall panelling of the old church were removed. The baptismal font and the organ have been replaced in the new church and the wall panelling, in rococo style, has been placed in the church of Opwierde, where it still is. The pulpit, on the other hand, has not been preserved and was demolished in 1867. No images are known of this pulpit. From the inscriptions on the inside of the lid of the tobacco jar we now know that the pulpit was built circa 1640, presumably in the Dutch Baroque style.

